

Türkçe Bitki Adları Yönergesi

Dünya üzerinde yaşayan canlılar, içinde buldukları toplumun dilinde anlam bulan ifadelerle adlandırılmıştır. Bölgesel nitelikteki bu adlandırmadan başka, toplumlar arasında uyum ve işbirliği sağlamak, ortak bilimsel alanda dil birliği oluşturmak amacıyla, canlıların Latince adlandırılmasına yönelik uygulama da benimsenmiştir.

Yaşamın parçası olan bitkiler dünyasında da bir yandan toplumun zamanla kendi kültüründe oluşturduğu ve çeşitli biçimlerde yaşattığı adlar benimsenirken; öte yandan bilimsel anlamda Latince adların kullanılması da sürdürülmüştür. Her iki kullanımın da bir arada yaşatılması, birinin diğerinin yerini almadan varlığını koruması ve eksiklerin geliştirilerek tamamlanması; bilim adamları ile halk arasındaki köprünün doğru kurulmasıyla mümkündür. Böylece, bilim ortamı ile halk arasında iletişim kanalları açılarak uyumlu işbirliği sağlanabilir.

Halen ülkemizde doğal yetişen ve kültürü yapılan, Latince ad verilmiş 13.753 damarlı bitki ya da bitki grubu bulunmaktadır. Oysa bu bitkilerin bir bölümünün, ortak Türkçe adı yoktur. Doğamızda yaşayan bu bitkiler, genellikle buldukları yörede tanınmakta ve bilinmekte; kimi zaman farklı yerlerde, farklı adlarla anılmaktadır.

Ülkemizdeki tüm bitkiler ve bitki gruplarına ait Türkçe adların derlenmesi, adlandırılmamış olanlara Türkçe ad verilmesi ve bu adların yaygın kullanımının sağlanmasına yönelik çalışmaların önemi ortadadır. Bu adlandırma sürecinde, ortaya çıkabilecek karmaşayı önlemek amacıyla, bilimsel yaklaşım çerçevesinde oluşturulacak bazı kurallara uyulması gerekir.

Giriş

Dünyada birçok ülke, bitkisel çeşitliliğini saptamış ve kendi “Flora”sını yazmıştır.

Buna göre yeryüzünde yetiştiği bilinen, yaklaşık 350.000 bitki çeşidi bulunmaktadır. Henüz bu çalışmayı gerçekleştirememiş olan tropik bölgelerdeki bazı ülkeler gözönüne alındığında, bitki çeşitliliği sayısı daha da artacaktır.

Türkiye'nin bitki varlığıyla ilgili hazırlanmış olan, *Flora of Turkey and the East Aegean Islands* (Davis 1965-1988; Güner ve ark. 2000) adlı eser onbir ciltten oluşmaktadır. Bu anıtsal eser, yaklaşık 13.500 bitki içermekte ve tüm bitkiler Latince adıyla yer almaktadır.

Ülkemizde yetişen bitkilerden, halkın tanıdığı veya kullandığı bazı çeşitler, Türkçe adlarla anılmaktadır. Bu bitki adları, zaman zaman makaleler veya kitaplar halinde yayımlanmıştır. Örneğin *Türkçe Bitki Adları Sözlüğü* (Baytop 1997); *Türkiye'nin Ağaçları ve Çalıları* (Mamıkoğlu 2007); *Türkiye'nin Çayır ve Mera Bitkileri* (Serin 2008); *Türkiye Bitkileri Sözlüğü* (Tuzlacı 2011) vb.

Bu eserler, halkın bitkilere verdiği adların bilimsel karşılığının belirlenmesi açısından önemlidir. Araştırmalarda, üzerinde çalışılan bitkinin bilimsel adı veya Türkçe karşılığının belirlenmesinde başvuru kaynağı olarak kullanılır. Ülkemizde doğal olarak yetişen veya yetiştirilen bitki çeşitlerinin tamamının Türkçe adlarıyla yer aldığı eser için katkı sağlar.

Türkçe bitki adlarıyla ilgili çalışmalar incelendiğinde, ülkemizde 3500 bitki çeşidinin Türkçe adıyla bilindiği anlaşılır; diğer bir deyişle ülkemizde yetişen bitkilerin, ancak dörtte birinin Türkçe adı bulunmaktadır. Halkın bitkilere ad vermesi, elbette “Uluslararası Botanik Adlandırma Yasası” gibi kurallara bağlı olamaz.

Çoğunlukla bitkilere verilmiş olan adlar, bölgeden bölgeye değişiklik gösterirken, bazı bölgelerde aynı adla bilinen farklı çeşitler de vardır. Bu durum, farklı disiplinlerde bitki konusunda çalışan kurum ve kişilerle iletişim açısından sorunlara neden olmaktadır. Türkiye’de bitkilerle etkileşim içinde bulunan kitlenin büyüklüğü dikkate alındığında, aynı bitkinin ülkenin her tarafında aynı adla bilinmesinin gerekliliği daha iyi anlaşılır.

Bir ülkenin bitkileriyle, botanikçi olmasa da doğrudan ve dolaylı ilgilenen çok sayıda kişi ve kuruluş bulunmaktadır. Her ülkenin sahip olduğu doğal bitkisel kaynaklar, ülke insanının refahı için sürdürülebilir şekilde kullanılması halinde önemli zenginlik ifade eder. Günümüzde, bu kaynağın kullanımına yönelik ilgi giderek artmaktadır. Ülke içinde, botanikçi olsun ya da olmasın bitkilerle ilgilenen insanlar arasında ortak dil

kullanımı zorunlu hale gelmiştir.

“Türkiye Florası”nın, Botanik bilimindeki yeni gelişmeler doğrultusunda, Türkçe olarak yeniden yazılması planlanmıştır. Hazırlanacak eser, önceki yıllarda tamamlanan ve dünyadaki diğer örnekler arasında saygınlığı kabul edilen “Flora of Turkey”den farklı bir özelliğe sahiptir. Eserin, bitki sistematigi konusunda uzman olan araştırmacıların yanısıra; Türkiye bitkileriyle ilgili doğa korumacı kurum ve kişiler, tarımcılar, ormancılar, eczacılar, etnobotanikçiler, ekoturizimciler, bitkileri tanımak isteyen meraklı doğaseverler gibi yaygın ve çeşitli kesimlere hitap etmesi öngörülmektedir.

“Yeni Türkiye Florası”nın, uzun zaman ve yoğun emek gerektiren bir proje olarak, yaygın etkili eser olması umut edilir. Beklenen etkinin oluşmasında ortak dil kullanımının, yani aynı bitki çeşidinin, aynı Türkçe adla bilinmesinin önemli payı vardır.

Bu konuda, ileriye dönük bazı çalışmalar planlanabilir. Biyoloji ile ilgili mesleklere ilgi uyandırılması; bitkisel kaynakların, verimli ve sürdürülebilir kullanımının sağlanması; konusu bitkiler olan kurum ve kişiler arasındaki ortak araştırmaların geliştirilmesi; bitkilerle ilgili üretilen akademik bilginin, ilgili kesimlerin yanısıra halka da ulaştırılması vb. Bu kapsamda, yeniden yazılmakta olan “Türkiye Florası”nın yaygın etkisini artırmak amacıyla hazırlanan *Türkiye Bitkileri Listesi* (Güner [ed.], 2012) adlı eserde, Türkiye’de yayılış gösteren tüm taksonlara birer Türkçe ad verilmiştir.

Bitkilerin yerel adlarla anılması, aynı zamanda kültürel zenginliğimizin yansımasıdır. Zengin kültürel mirasa sahip olan ülkemizde, etnobotanik açıdan da oldukça kapsamlı bilgi birikimi mevcuttur. Ancak, kırsal kesimden kentlere yönelik göçler ve gelişen teknolojiye paralel olarak yeni nesillere aktarılamayan bu birikim, giderek değerini yitirmekte ve kullanılmadığı için kaybolma riski taşımaktadır. Gelişmeler, bu çok değerli birikimin bir an önce yazılı hale dönüştürülme zorunluluğunu ortaya koymaktadır (Kendir & Güvenç 2010).

Günümüzde, bitki kullanımı ve Türkçe adlar konusunda deneyimli olan yaşlı nüfusun azalması, halk tarafından kullanılan bitki adlarının hızla kaybolmasına yol açmaktadır. Öte yandan, kültürel değişimler ve dünyadaki bitki ticaretinin çeşitlenerek yaygınlaşması, bitkilerin adlandırılmasında yabancı ve uydurma sözcüklerin kullanıldığı yozlaşma sürecini başlatmıştır. Bitkilerin Türkçe adlandırılması ve uygulamaya ilişkin kuralların belirlenmesi, Türkçe adların korunmasının yanısıra, bu konudaki yozlaşmanın

da önlenmesini sağlayabilir.

Bitkilere Türkçe adların nasıl verileceği konusunda belirlenecek yöntem ve kuralların, Türkçe bitki adlarının derlenmesine yönelik çalışmalara engel olmayacağı çok açıktır. Ayrıca belirlenen kuralların, “Uluslararası Bitki Adlandırma Kuralları”na alternatif oluşturmaya yönelik bir yaklaşım içermeyeceği de bilinmelidir.

Aşağıda sunulan "Türkçe Bitki Adları Yönergesi", ana hatlarıyla “Uluslararası Botanik Adlandırma Yasası” (Menemen & Dönmez, 2007) göz önüne alınarak hazırlanmıştır. Ancak, bitki veya bitki gruplarının Türkçe adlandırılmasında, hangi yöntem ve kuralların uygulanacağı konusu, özgün olarak araştırmacıların değerlendirmesine sunulmaktadır.

Yönerge ile ilgili yöneltilecek her çeşit eleştiri, sürecin sağlıklı ve verimli işlerliğine katkı sağlayacaktır.

Yusuf Menemen

Prof.Dr. Kırıkkale Üniv. Fen-Ed. Fak. Biyoloji Böl.

Zeki Aytaç

Prof.Dr. Gazi Üniv. Fen Fak. Biyoloji Böl.

Ali Kandemir

Doç.Dr. Erzincan Üniv. Fen-Ed. Fak. Biyoloji Böl.

TÜRKÇE BİLİMSEL BİTKİ ADLARI YÖNERGE TASLAĞI

KISIM I

İLKELER

İ1) Türkçe Bilimsel Bitki Adları Sistemi, bu yönergede belirtilen durumlar haricinde,

“*Uluslararası Botanik Adlandırma Yasası*”ndan bağımsızdır.

İ2) Bu yönerge geçmişte bir zamanlar “*bitki*” olarak nitelenmiş fosil ve yaşayan

taksonomik gurupları (bakteriler, algler, mantarlar, likenler, karayosunları ve damarlı bitkiler) kapsar.

- İ3) Türkçe bilimsel bitki adı “*Uluslararası Botanik Adlandırma Yasası*”na uygun olarak yayımlanan Latince bir ada bağlanmalıdır.
- İ4) Bir taksonomik gurubun Türkçe adlandırılması yayında öncelik durumuna dayandırılır.
- İ5) Her taksonomik gurubun sadece geçerli bir bilimsel Türkçe adı olmalıdır.
- İ6) Taksonomik gurupların isimleri, kökenine bakılmaksızın Türkçe olarak düzenlenir.

KISIM II

KURALLAR

K1) Türkçe bilimsel bitki adları (tür ve türaltı isimler) en çok iki kelimedenden oluşmalıdır. Birleşik kelimeler tek kelime gibi algılanmalıdır. Örneğin: sığırkuyruğu, kısasaplı, morgeven, ökseotu gibi. Latince’de olduğu gibi iki kelime arasına “-” konularak Türkçe kelime birleştirilmesi yapılamaz.

Örnek 1. laktikasit bakterisi (*Streptococcus lactis*)

Örnek 2. karapas mantarı (*Puccinia graminis*)

Örnek 3. sakal likeni (*Usnea hirta*)

Örnek 4. ciğerotu (*Marchantia polymorpha*)

Örnek 5. atkuyruğu (*Equisetum arvense*)

Örnek 6. kızılçam (*Pinus brutia*)

Örnek 7. beypazarı geveni (*Astragalus beypazaricus*)

K2) Bir ismin geçerli olabilmesi için, verilen isimler bu yönergede bulunan kurallara uygun olmalı ve gerçek bir yayında yer almalıdır.

K3) Bu yönergeye uygun olarak yayınlanmış bir isim, hoş gitmediği, bir diğer ismin daha çok tercih edildiği ya da bilindiği, orijinal anlamını yitirdiği gibi nedenlerle reddedilemez.

K4) Adlandırmanın geçerli bir Latince isme atıf yapılmaması durumunda, verilen isim geçerli değildir.

K5) Bir Türkçe isim, ilgili takson için yazar tarafından oluşturulan (ilk defa kullanılan) yeni bir ad ise, bu durum “yeni ad” olarak belirtilir. Ancak bu ad, kurallara aykırı veya bitkinin önceden geçerli bir ada sahip olması durumunda reddedilir.

K6) Bu yönerge kapsamında, taksonlara, eşey dağılımına ve hayat döngülerine bakılmaksızın aynı ad verilir.

K7) Cins isimleri, bileşik bir isim dahi olsa tek bir kelime halinde oluşur ve ilk harfi büyük harfle yazılır.

Örnek. Geven (*Astragalus*), Süpürgeotu (*Anarrhinum*), Kadıncıkçalısı (*Flueggea*)

K8) Aile isimleri, tip cinsinin Türkçe ismine **-giller** (Demiriz, 1969) son ekinin getirilmesiyle elde edilebildiği gibi, o aileden başka bir cinsin sonuna -giller soneki getirilerek de elde edilebilir.

Örnek 1: Düğünçiçeğigiller (*Ranunculaceae*): Düğünçiçeği (*Ranunculus*, tip) cinsine -**giller** eki uygulandı.

Örnek 2: Papatyagiller (*Asteraceae*): Papatya cinsine (tip cins “*Aster*”in yerine, *Anthemis* cinsine) **-giller** eki uygulandı.

K9) Diğer üst basamaklar (Aile üstü kategoriler) için cins adına, basamağın Türkçe adının eklenmesiyle elde edilir.

Örnek 1. Kibritotu Takımı (Kibritotu cinsine *takım* basamağının adı eklenerek uygulandı.)

Örnek 3. Kibritotu Bölümü (Kibritotu cinsine *bölüm* basamağının adı eklenerek uygulandı.)

K10) Tür altı taksonların adları tür gibi değerlendirilerek elde edilir. Yani bir alttürün, varyetenin veya bir formanın Türkçe adı biri diğerinden ve bağlı olduğu türün adından bağımsız şekilde oluşturulur.

Örnek. Katran ardıcı (*Juniperus oxycedrus*) ve Deniz ardıcı (*Juniperus oxycedrus* altt. *macrocarpa*)

K11) Kültür çeşitleri tür veya tür altı seviyelerde olabilir. Bunların Türkçe adları yazılırken çift tırnak ('...') arasında ilk harfi büyük olarak yazılır. Türkçe kültür çeşidi adları, tür düzeyinde 'Türkçe tür adı' + çeşidi kelimesi yazılarak, tür altı kategorilerde ise 'çeşit adı' + tür adının -i hali olarak yazılır.

Örnek 1: *Taxus baccata* için Türkçe isim 'Porsuk' çeşidi'dir.

Örnek 2: *Taxus baccata* var. *variegata* için Türkçe isim 'Varyegata' porsuğu'dur.

K12) Her seviyedeki melezlerin adları tür gibi değerlendirilerek elde edilir.

Örnek 1: *Verbascum x mucronatiforme* (*V. mucronatum* x *V. parviflorum*): Sivri sığırkuyruğu.

K13) Türkçe bilimsel bitki adı, doğrudan ya da dolaylı bir atıfla geçerli Latince bir ada dayandırılır.

K14) Bitkinin Latince isminde değişiklik olduğunda Türkçe isim bu değişiklikten etkilenmez.

K15) Bitkinin Latince isminin sinonim olması durumunda, geçerli Latince isme önceden verilmiş Türkçe isim, yok ise sinonim olan Latince ismin Türkçe bilimsel adı korunur.

KISIM III

ÖNERİLER:

Ö1. Türkçe bitki adları, Türkçenin yapısına uygun olarak kısa, akışkan, söylemesi ve

çeşitli cümle yapılarında kullanılması kolay olmalıdır.

Ö2. Yeni verilen Türkçe isimler toplumun değer yargılarına ters düşmeyecek özellikte olmalıdır.

Ö3. Yeni verilen bir ismin etimolojisi belirtilir. Eğer verilen isim tamamen yazara aitse, sonradan yapılacak yayınlarda ismin yazarına atıf yapılmalıdır.

Ö4. Yeni bir takson veya yeni bir kayıt yayımlayan yazarın, yönergedeki kurallara uygun olarak yeni bir Türkçe isim vermesi önerilir.

KISIM IV

YÖNERGENİN UYGULANMASI

U1) Bu yönergenin uygulanışı, Flora Araştırmaları Derneği tarafından yürütülür*.

U2) Bu yönergenin ilgili madde / maddeleri Türkçe Bitki Adlandırma Komisyonu tarafından verilen öneriler doğrultusunda Flora Araştırmaları Derneği genel kurul tarafından değiştirilebilir.

U3) Adlandırma ile ilgili ihtilaflar/teklifler, Türkçe Bitki Adlandırma Komisyonu'na sunulur. Komisyon oylama sonucu nihai kararı genel kurula karara bağlanmak üzere sunar.

U4) Türkçe Bitki Adlandırma Komisyonu başkan ve sekreteri dâhil beş kişiden oluşur. Bu komisyon üyeleri; 3 bitki sistematikçisi, 1 dil bilimcisi ve 1 etnobotanikçiden oluşur. Komisyon üyelerinden biri sekreter olarak görevlendirilir.

U5) Türkçe Bitki Adlandırma Komisyonu gerek gördüğü durumlarda, özel konularda alt komisyonlar oluşturabilir. Örneğin: fosil bitkiler v.b için.

U6) Genel kurulun vermiş olduğu kararlar yayımlandıktan sonra yürürlüğe girer.

* Flora Araştırmaları Derneği tarafından bu görevin yerine getirilememesi durumunda, bu yönergenin uygulanması görevi, o zamanda var olan benzer bir kuruluşa

aktarılabılır.

Kaynaklar

- Baytop, T. (1997). *Türkçe Bitki Adları Sözlüğü*. Türk Dil Kurumu Yayınları, No: 578. Ankara.
- Davis, P.H. (1965-1988) *Flora of Turkey and the East Aegean Islands*, Vol. 1-10. Edinburgh: University Press. Edinburgh.
- Demiriz, H. (1969). "Takson Terimi ve Türkçe Botanik Nomenklatüründe Taksonlar". *Biyoloji Dergisi* 20 (1-4): 110-114.
- Güner A. Özhatay N. Ekim T. ve Başer K.H.C. (eds) (2000). *Flora of Turkey and the East Aegean Islands*. Vol. 11. Edinburgh University Press. Edinburgh.
- Güner, A. (2012). *Türkiye Bitkileri Listesi*. Nezahat Gökyiğit Botanik Bahçesi Yayınları Flora Dizisi 1. İstanbul.
- Kendir, G. & Güvenç, A. (2010). "Etnobotanik ve Türkiye'de Yapılmış Etnobotanik Çalışmalara Genel Bir Bakış". *Hacettepe Üniversitesi Eczacılık Fakültesi Dergisi*. 30(1): 49-80.
- Menemen, Y. Dönmez, A.A. (2007) *Uluslararası Botanik Adlandırma Yasası* [Viyana Yasası: Viyana'da yapılan On yedinci Uluslararası Botanik Kongresi'nde, Temmuz 2005'te kabul edilmiştir.]. [McNeill, J., Barrie, F.R., Burdet, H.M. ve ark., 2006'den çeviri]. Türkçe baskı: Doğan Matbaacılık, Ankara. XXIII +573 s.
- Namikoğlu, N.G. (2007). *Türkiye'nin Ağaçları ve Çalıları*. NTV Yayınları. İstanbul.
- Serin, Y. (2008). *Türkiye'nin Çayır ve Mera Bitkileri*. Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı Yayınları. Ankara.
- Tuzlacı, E. (2011). *Türkiye Bitkileri Sözlüğü*. Alfa Yayınları (2.Baskı). İstanbul.

